
Цивільне, підприємницьке, господарське та трудове право

ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ ВІДНОСИН ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

КИРЄЄВА Ірина Валеріївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 349.6

В статье рассматривается нормативно-правовое закрепление факта прекращения существования субъекта хозяйствования в качестве основания прекращения отношений по использованию природных ресурсов. На основе анализа действующего законодательства установлено, что факт смерти физического лица и ликвидация предприятий, учреждений или организаций, в качестве основания прекращения отношений по использованию природных ресурсов предусмотрено лишь некоторыми природоресурсными нормативно-правовыми актами. Отсутствие в нормах, которые предусматривают основания прекращения природопользования, факта смерти физических лиц-пользователей соответствующими природными ресурсами является пробелом действующего законодательства, который нуждается в устранении.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, припинення діяльності суб'єктів господарювання, природокористування, природні ресурси, підстави припинення природокористування.

Господарська діяльність є основою ринкової економіки, без належного врегулювання всіх аспектів господарської діяльності неможливо забезпечити ефективне функціонування економіки в цілому. Основу господарської діяльності складають саме суб'єкти її здійснення, тобто суб'єкти господарювання. Для більшості видів господарської діяльності вкрай важливою необхідністю є використання природних ресурсів, зокрема, земель, надр, водних

об'єктів тощо. У цьому випадку суб'єкти господарювання одночасно є суб'єктами природокористування, на які поширюється природоресурсне законодавство. Відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. [1] суб'єктом господарювання є юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності чи фізична особа, що здійснює діяльність з виробництва, реалізації, придбання товарів, іншу господарську діяльність, у тому числі ту, яка здійснює контроль над іншою юридичною чи фізичною особою; група суб'єктів господарювання, якщо один або декілька з них здійснюють контроль над іншими. Стаття 55 Господарського кодексу України зазначає, що суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Таким чином, суб'єктами господарської діяльності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Припинення діяльності суб'єктів господарювання було об'єктом дослідження окремих науковців, серед яких І.В. Кременовська, А.В. Яковлев, О.М. Зубатенко, І.А. Гамбург, О.М. Флоров та ін. Слід зазначити, що в основі їх досліджень були різні аспекти припинення суб'єктів господарювання, зокрема, процесуальний механізм припинення, окремі способи припинення тощо. Однак недостатньо розкритим залишається питання припинення суб'єкта господарювання як суб'єкта природокористування та вдосконалення відповідної нормативної бази, у тому числі й природоресурсного законодавства.

Метою статті є розгляд нормативно-правового забезпечення факту припинення відносин природокористування у зв'язку із припиненням діяльності фізичної особи – підприємця та припинення діяльності юридичної особи – суб'єкта господарювання – як підстава припинення природокористування та виявлення законодавчих прогалин та способів їх подолання.

Факт смерті фізичної особи як підставу припинення відносин власності на природні ресурси передбачено у Земельному кодексі України [2], де йдеться про припинення відносин власності у випадку смерті власника земельної ділянки при відсутності спадкоємця (п. „б” ст.140). Проте у статті 141, що передбачає підстави припинення права землекористування, не говориться про смерть фізичної особи як підставу припинення таких правовідносин. Разом з тим, Законом „Про оренду землі” [3] у ст.141 передбачено смерть громадянина-орендаря як підставу припинення відносин оренди. У зазначеному Законі, як загальне правило, у ст.7 передбачається перехід права на оренду у випадку смерті орендаря його спадкоємцям, а у випадку відсутності таких або їхнього небажання стати орендарем – до осіб, що використовують цю земельну ділянку разом з орендарем і побажали

ним стати. Відповідні норми Закону „Про оренду землі” повинні співвідноситися як загальне та спеціальне. Тому у Земельному кодексі України бажано було б визнати в якості підстави припинення землекористування також і смерть фізичної особи-землекористувача при відсутності передбачених законом підстав для продовження відносин землекористування.

Пункт 3 ст.55 Водного кодексу України [4] передбачає в якості підстави припинення права водокористування ліквідацію підприємств, установ чи організацій. Відповідно до ч.1 ст.42 Водного кодексу України, водокористувачами в Україні можуть бути підприємства, установи, організації і громадяни, а також іноземні юридичні і фізичні особи та особи без громадянства. Таким чином, припинення існування водокористувачів не обмежується лише ліквідацією юридичних осіб. У підставі припинення спеціального водокористування, передбаченою п.3 ст.55 Водного кодексу України, повинно також йтися про смерть фізичних осіб, суб'єктів спеціального водокористування.

Однією з підстав припинення екологічних правовідносин у багатьох природоресурсних нормативних актах названо припинення діяльності користувачів відповідними природними ресурсами, а саме: п.3 ст.26 Кодексу України про надра передбачає припинення діяльності користувачів надр, яким їх було надано у користування; п.3 ст.22 Лісового кодексу України вказує припинення діяльності лісокористувачів, яким було надано право тимчасового користування земельними ділянками лісового фонду.

Представляється, що названі підстави припинення надрокористування та водокористування не включають у свій зміст смерть фізичної особи (відповідного природокористувача). Таке включення є юридично та етично не коректним. Хоча, наприклад, ст.19 у ч.1 Закону України „Про тваринний світ” [5] в якості підстави припинення права спеціального використання об'єктів тваринного світу прямо зазначає припинення діяльності підприємств, установ, організацій та громадян, які ви-

користували об'єкти тваринного світу. Припинення діяльності конкретного природокористувача за своїм змістом повинно охоплювати лише юридичних осіб, а не фізичних.

Отже, відсутність у зазначених нормах факту смерті фізичних осіб-користувачів відповідними природними ресурсами є певною прогалиною чинного законодавства, яка потребує усунення.

Як зазначає О.Г.Бондар, результати проведення земельної реформи в Україні свідчать про те, що кількість юридичних осіб, потенційних чи реальних землевласників, постійно зростає [6, с.373]. У зв'язку з цим важливою є проблема припинення діяльності юридичних осіб як підстава припинення відповідних відносин.

Постає питання: чи можна вважати підставою припинення права спеціального природокористування та права власності на природні ресурси реорганізацію юридичних осіб – природокористувачів? Виходячи з аналізу чинного природоресурсного законодавства (Земельного кодексу України, Кодексу України про надра, Лісового кодексу України тощо), законодавець під припиненням діяльності юридичної особи-природокористувача розуміє і ліквідацію, і реорганізацію. З одного боку, така позиція є цілком виправданою, оскільки зміна суб'єкта у складі кожного конкретного правовідношення означає припинення відповідного правовідношення для окремого суб'єкта. Жодне правовідношення не існує само по собі, воно виникає, розвивається і припиняється для певних суб'єктів, і не може існувати поза суб'єктами конкретних правовідносин.

Однак викладене відображає лише один бік означеної проблеми. Перед тим, як надати відповідь на поставлене питання, уявляється доцільним розглянути підставу припинення права власності на землю у зв'язку з припиненням існування власника.

Підстави припинення прав на землю, зазначені ст.140 Земельного кодексу України, стосуються припинення права приватної власності на землю, суб'єктами якої є як фізичні, так і юридичні особи. Припи-

нення існування суб'єктів будь-яких правовідносин, безумовно, є підставою для припинення цих правовідносин. Стаття 140 Земельного кодексу України передбачає в якості підстави припинення права власності на землю смерть власника земельної ділянки за відсутності спадкоємця як випадок припинення існування суб'єкта конкретного правовідношення. Абстрагуючись від названої підстави припинення права на землю, застосованого Земельним кодексом України виключно до фізичної особи – землевласника, можна вивести загальний принцип, покладений в основу згаданої підстави. Таким принципом є припинення існування власника землі за умови відсутності правонаступника.

Враховуючи те, що одним із суб'єктів права приватної власності на землю можуть бути і юридичні особи, право приватної власності припиняється таким же чином і за подібних обставин у юридичних осіб-землевласників. Тобто якщо застосувати названий загальний принцип припинення власності на землю до припинення існування землевласника (юридичної особи), то така підстава повинна звучати: „...ліквідація юридичної особи – власника земельної ділянки.” Саме ліквідація як засіб припинення діяльності юридичної особи повинна бути названа підставою припинення належного йому права власності на земельну ділянку, оскільки відповідно до ст.104 Цивільного кодексу України [7] юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення), або в результаті ліквідації. Практично, припинення юридичної особи має місце у двох формах: реорганізації та ліквідації. Якщо йдеться про першу, то припинення юридичної особи фактично не завжди призводить до припинення відповідних відносин природокористування. Права та обов'язки реорганізованої юридичної особи, у тому числі й щодо конкретної земельної ділянки, переходять до її правонаступника. Припиненням права власності на землю юридичної особи в ре-

зультаті її припинення, вочевидь, слід визнати лише її ліквідацію.

Згаданий вище принцип покладено і в основу підстав припинення договору оренди землі, що відображають припинення існування орендаря. Такими підставами є передбачені ст.31 Закону України „Про оренду землі”: смерть фізичної особи-орендаря та відмови осіб, зазначених у ст. 7 цього Закону (спадкоємців, а в разі їх відмови чи відсутності таких спадкоємців – осіб, які використовували цю земельну ділянку разом з орендарем), від виконання укладеного договору оренди земельної ділянки, а також ліквідація юридичної особи-орендаря.

Таким чином, в основу підстави припинення права приватної власності на землю та відносин оренди, пов'язаної з припиненням існування суб'єкта цих відносин, покладено принцип відсутності правонаступництва відповідного права. Правовідношення земельної власності для померлої особи припиняється і виникає знову при правонаступництві щодо конкретної земельної ділянки. Вочевидь, законодавець закріпив сам факт відсутності правонаступництва як підставу припинення названих правовідносин внаслідок очевидного переходу прав та обов'язків щодо певної земельної ділянки правонаступникові, який таким чином набуває статусу землевласника або орендаря, що веде до продовження відносин земельної власності без їх реального припинення. Така позиція з боку законодавця є цілком прийнятною, оскільки в більшості випадків правонаступництво на приватну власність на землю чи оренду землі не тягне за собою зміну змісту прав та обов'язків землевласників або орендарів. Уявляється доцільним у чинному природоресурсному законодавстві закріпити в якості підстави припинення відносин спеціального природокористування саме ліквідацію юридичних осіб.

Безсумнівно, при таких способах реорганізації юридичної особи, як її перетворення, злиття чи приєднання, вся сукупність прав та обов'язків реорганізованої юридичної особи як природокористувача переходить до правонаступника. При та-

кому способі реорганізації юридичної особи, як поділ, при якому майно, права та обов'язки реорганізованої юридичної особи переходять до кількох правонаступників за розподільчим балансом, правонаступником прав та обов'язків щодо спеціального природокористування може стати один з правонаступників. Все залежить від віднесення необхідного майна, прав та обов'язків природокористувача за розподільчим балансом до конкретної юридичної особи. Важливим є те, що юридична особа- правонаступник, яка виникла чи була створена при будь-якому виді реорганізації, повинна відповідати спеціальним вимогам, які пред'являються законодавством до відповідних природокористувачів.

Визнання в якості підстави припинення відносин спеціального природокористування реорганізації юридичної особи хоча і є певним чином виправданим з точки зору припинення цих відносин для конкретного суб'єкта, однак вона уявляється дещо відносною підставою припинення згаданих відносин.

У статті розглянуті лише окремі аспекти припинення природокористування у сфері господарювання, подальшого дослідження потребує також специфіка добровільної відмови від використання природних ресурсів суб'єктами господарювання та механізм припинення природокористування за окремими підставами, а також інші питання.

Література

1. Про захист економічної конкуренції : Закон України : від 11 січня 2001р. - Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 12. - Ст.64.
2. Земельний кодекс України : від 25 жовтня 2001 р. – Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.
3. Про оренду землі : Закон України : від 6 жовтня 1998 р. – Відомості Верховної Ради України. – 1998. – N 46–47. – Ст. 280.
4. Водний кодекс України : від 4 червня 1995 р. : Відомості Верховної Ради України. – 1995. – N 24. – Ст. 189.
5. Про тваринний світ : Закон України :

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто нормативно-правове закріплення факту припинення існування суб'єкта господарювання як підстави припинення відносин з використання природних ресурсів. На основі аналізу чинного законодавства встановлено, що факт смерті фізичної особи та ліквідацію підприємств, установ чи організацій, як підстава припинення відносин використання природних ресурсів передбачено лише деякими природо-ресурсними нормативно-правовими актами. Відсутність у нормах, які передбачають підстави припинення природокористування, факту смерті фізичних осіб-користувачів відповідними природними ресурсами є певною прогалиною чинного законодавства, яка потребує усунення.

від 13 грудня 2001 р. – Відомості Верховної Ради України. – 2002. – N 14. – Ст. 97.

6. Бондар О.Г. Земля як об'єкт права власності юридичних осіб: актуальні проблеми // О.Г. Бондар / Держава і право. 36.

SUMMARY

In the article the normatively-legal fixing of fact of stopping of existence of management subject is examined as founding of stopping of relations on the use of natural resources. It is set on the basis of analysis of current legislation, that fact of death of physical person and liquidation of enterprises, establishments or organizations, as founding of stopping of relations on the use of natural resources envisaged only some natural resources by normatively-legal acts. Absence is in norms that envisage the grounds of stopping of use of nature, fact of death of physical persons-users corresponding natural resources is by the blank of current legislation, that needs removal.

наук. праць. Юрид. і політ. науки. – 2001. – Вип. 10. – С.373-376.

7. Цивільний кодекс України : від 16 січн. 2003р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.